CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE NOORD-BRABANT

M.I.P.

Gemeente Hoeven

Provincie
Noord-Brabant

maart 1992

Colofon

De Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/ Monumenten Inventarisatie Project wordt verricht door mevr. drs. M. Daru-Schoemann, dhr. drs. M. Koenders, dhr. drs. A. van Leeuwen (coördinatie), dhr. drs. N. Maes, dhr. drs. J. Michels, dhr. H. Ruiter arch. h.b.o., mevr. drs. M. Vaessen, mevr. drs. W. Wessel.
Secretariaat: mevr. H.van Wanrooij-de Cort,
Hildebrandstraat 24, 5216 VR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-147471.

De rapporten zijn te bestellen bij de afdeling Voorlichting van de Provincie Noord-Brabant, Brabantlaan 1, 5216 VR 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-812511.

INHOUD

Woord vooraf 2

Werkwijze en criteria 3

1. Situering der gemeente 6

2. Bodemgesteldheid 7

3. Grondgebruik 8

4. Infrastructuur 9

5. Ontwikkeling van de nederzettingen 11

6. Stedebouwkundige typologie 14

7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen 15

8. Objectgegevens 22

9. Literatuur 39

Kaart (bijlage)

WOORD VOORAF

Dit rapport over Hoeven maakt deel uit van de serie Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Inventarisatie Project. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen tot ca. 1940 in de steden en dorpen van de provincie.
De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de stedebouwkundige structuur, de bebouwing van kern en buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorische waardevolle bebouwing van de provincie vast te laten leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld. In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten.
Dit model is tot eind 1988 gehanteerd in 69 gemeenten. Najaar 1988 is ook in Noord-Brabant het door de minister van WVC geëntameerde Monumenten Inventarisatie Project van start gegaan. Binnen dit project wordt vastgelegd hetgeen in Nederland tussen ca. 1850 en 1940 aan bouwkunst en stedebouw is gerealiseerd.

Het MIP beoogt:
- het verkrijgen van een eerste landelijk overzicht van de zgn. "jongere bouwkunst en stedebouw' (ca. 1850 - 1940)
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en voor monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode 1850 - 1940
- het formuleren van uitgangspunten ten behoeve van publikaties en wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch of industrieel-archeologisch gebied
- het verkrijgen van bouwstenen als een eerste aanzet tot nieuw te ontwikkelen beleid van Rijk, provincies en gemeenten ten aanzien van de ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg, alsmede van een basis voor planologisch-stedebouwkundige afwegingen
- het verzamelen van informatie die voor Rijk, provincies en gemeenten als basis kan dienen bij het selecteren en registreren van objecten, ensembles, structuren en dorps- en stadsgezichten.

In Brabant zullen daarnaast ook nog objecten en structuren van vòòr 1850 vastgelegd worden als uitvloeisel van de in 1979 begonnen Cultuurhistorische Inventarisatie.
Onderzoek en veldwerk voor dit rapport vonden plaats in 1990/1991 door de heer drs. J.C.M. Michels.

's-Hertogenbosch, september 1991.

WERKWIJZE EN CRITERIA

In Brabant is het MIP officieel van start gegaan op 1 oktober 1988. De inventarisatie wordt hierbij gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie in acht werkgebieden verdeeld, op basis van de historische en bestuurlijke ontwikkelingen in de periode 1850 - 1940.
Deze gebieden zijn:

1. Brabants Kleigebied
2. Zuidwest Brabant
3. Regio Tilburg
4. Regio 's-Hertogenbosch
5. Kempen
6. Regio Eindhoven
7. Maaskant
8. Brabantse Peel

Bij de inventarisatie wordt - binnen een zo breed mogelijke context - gewerkt van groot naar klein.
Eerst wordt van elk gebied een schets gegeven van de algemene karakteristieken. Op basis hiervan wordt voorts - gemeentegewijs - ingegaan op de stedebouwkundige aspecten van een stad of dorp. Tegen deze achtergrond worden ten slotte de objecten in de verschillende gemeenten beschreven.
De door het rijk voorgestelde werkwijze sluit goed aan bij onze sinds 1979 gevolgde werkwijze. Onbewust vooruitlopend op het MIP heeft de provincie vanaf het begin naast de oudere bouwkunst (ca. 10% van de monumenten in Brabant) ook steeds de jongere bouwkunst (ca. 90% van de monumenten) in haar werkwijze betrokken. Dit uitgangspunt zal binnen het MIP gehandhaafd blijven, met dien verstande dat de gegevens van de oudere bouwkunst buiten het MIP-kader vallen en dus niet aan het rijk geleverd zullen worden. Zij zullen wel voorkomen in de rapporten van de gemeenten die gewoon zullen blijven verschijnen. Tevens zullen nu ook de grote gemeenten (Tilburg, Breda, Bergen op Zoom, Eindhoven, Roosendaal, Helmond en 's-Hertogenbosch) beschreven worden.
In de geautomatiseerde MIP-bestanden welke uiteindelijk aan het Rijk geleverd gaan worden, zal ook het bestaande materiaal van jongere bouwkunst van de 69 reeds geïnventariseerde gemeenten worden opgenomen.
Deelname aan het MIP verleent de provinciale inventarisatie een belangrijke toegevoegde waarde. Zonder extra provinciale investering wordt het inventarisatiebestand geautomatiseerd en in overeenstemming gebracht met een landelijke opzet.
Voor verdere details verwijzen wij naar de Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940), Zeist- 's-Gravenhage 1987. Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking komen moet uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurt aan de hand van een aantal criteria, die groepsgewijs worden omschreven.
Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 zijn uiteindelijke vorm kreeg. Daarmee is de his-

torische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.
Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek worden alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

* Architectonische en kunsthistorische criteria
  - het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedebouwkundige of kunstenaar
  - het object is gaaf qua stijl en detaillering
  - het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
  - het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

* Planologische, landschappelijke en stedebouwkundige criteria
  - het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten, erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
  - het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
  - het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
  - het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
  - het object vormt een onderdeel van een historische stedebouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
  - het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

* Sociaal- en cultuurhistorische criteria
  - aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
  - het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
  - het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, is het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere. Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenen vooral daaraan hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristicke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.
Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Samenstelling rapport

In dit rapport wordt een beeld gegeven van de cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten van oudere en jongere bouwkunst binnen de gemeente. Hierbij is de samenhang tussen de objecten en het landschap of de nederzetting van groot belang.

Door het raadplegen van de historisch-geografische beschrijving van het inventarisatiegebied (afzonderlijk verkrijgbaar) en het naslaan van specifieke plaatsgebonden literatuur ontstaat een beeld van de ontwikkelingen tot ca. 1950. De topografische kaarten van ca. 1850, 1900 en heden op de schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zijn eveneens van belang, omdat door vergelijking een indruk ontstaat van occupatiepatronen en ontwikkelingen tot op heden. In het veld wordt dit beeld aangevuld met eigen waarneming.
Vervolgens worden per kern en in het buitengebied de objecten die aan de eerder genoemde criteria voldoen geregistreerd.

Elk rapport omvat de volgende onderdelen. Na Woord Vooraf en Werkwijze en Criteria worden de ligging van de gemeente (hoofdstuk 1), de bodemgesteldheid (2) en het grondgebruik (3) behandeld. Dan volgt een overzicht van de veranderingen in infrastructuur, wegen, waterlopen etc. (4). Vervolgens worden de nederzettingen behandeld (5). In de hoofdstukken 6 - 8 worden de onderzoeksresultaten beschreven. Voor de grotere gemeenten met planmatige ontwikkelingen tussen 1850-1940 wordt een stedebouwkundige typologie gegeven met een kaart van gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde. Bij de meeste kleinere gemeenten blijft dit onderdeel achterwege. Hier hebben in het algemeen immers in de periode 1850-1940 geen samenhangende stedebouwkundige ontwikkelingen plaatsgehad. Wel worden in sommige gemeenten waardevolle bebouwingsgroepen van vòòr de periode 1850-1940 apart aangegeven.
Dan volgt een karakterisering der objecten, bouwvormen en typen (boerderijen, woonhuizen, openbare gebouwen etc.). Dit alles wordt afgesloten met de objectgegevens, geordend naar adres en huisnummer (even, oneven). Per object worden de oorspronkelijke en huidige functie, architect, bouwdata, bouwstijl en een beschrijving der gevels, ramen, deuren, daken, bijzondere constructies en in een enkel geval interieurgegevens (meestal wordt alleen het exterieur geregistreerd) weergegeven. Dan volgen bijgebouwen, artefacten (stoepen, stootstenen, hekken etc.) en groenelementen. Ook wordt aangegeven een motivering voor opname en of het object beschermd is.
Tenslotte volgt de literatuur.
Bijgevoegd worden kaarten 1 : 10.000 en indien nodig deelkaarten van de stedebouwkundige typologie en de dichtbebouwde kernen. Op de kaart 1 : 10.000 worden aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip) - beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnaam en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm. (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen worden eveneens aangegeven.

1. Situering der gemeente

1.1 Ligging

De gemeente Hoeven is gesitueerd in westelijk Noord-Brabant en maakt deel uit van de M.I.P.-regio 'Zuidwest Brabant'. Zij omvat de kerkdorpen Hoeven en Bosschenhoofd en de gehuchten en buurtschappen De Kruisstraat, 't Gors, De Heul, De Bovenstraat, De Spie, De Kneuters en De Kluts. De gemeentegrens volgt een deels kunstmatig, deels natuurlijk bepaald tracé. In het oosten van de gemeente ligt de grens met de gemeente Etten-Leur op de westelijke oever van de Laaksche Vaart, totdat de Scheiloop bereikt wordt. Langs de Scheiloop, de Palingstraat en De Heul loopt de grens in zuidelijke richting, waarbij de kom van het kerkdorp Hoeven gesneden wordt. De grens volgt in westelijke richting het tracé van de autoweg A58, kruist deze en loopt, parallel aan de Zwarte Sloot in westelijke richting over de voormalige heidevelden, waarna de grens iets ten westen van Rucphen in noordelijke richting afbuigt. De zuidelijke en westelijke grens scheidt Hoeven achtereenvolgens van de gemeenten Rucphen c.a. en Oudenbosch. De scheidslijn tussen de laatste gemeente en Hoeven is rechtlijnig en dringt ter hoogte van De Spie ver door in oostelijke richting waardoor de gemeente Hoeven bijna in tweeën wordt gesplitst. De noordwestelijke grens met de gemeenten Oudenbosch, Standdaarbuiten en Zevenbergen volgt de dijken van de Hoevensche Beemden en De St. Maartenspolder totdat de Mark bereikt wordt. De grens volgt het midden van de bedding van de rivier, zoals deze stroomde vóór de normalisatie, totdat de Laaksche Vaart wordt bereikt. De grenzen omvatten het grondoppervlak van de vroeg 19e-eeuwse gemeente, waarbij vermeld moet worden dat in 1953 101 ha bij St. Willebrord aan de gemeente Rucphen is afgestaan. Per 1-1-1989 omvatten de grenzen een oppervlakte van 3021 ha. In de gemeente waren toen 8033 inwoners gehuisvest.

1.2 Ontwikkeling

In 1282 schonk Arnoud van Leuven, heer van Breda, 100 'hoeven' (100 x 15,5 ha) woeste grond, ter hoogte van de Halderberg onder de parochie Gastel, aan de Cisterciënzers van de abdij St. Bernard te Hemiksem bij Antwerpen, met de bedoeling deze gronden door de broeders te laten ontginnen. In 1293 verkregen de cisterciënzers nogmaals 53 hoeven. De broeders vestigden zich op een vlakke, vermoedelijk reeds eerder ontgonnen hoogte nabij de Halderberg, de Bovendonk genaamd. Op deze donk, op de rand van zand- en kleigronden, werd een uithof gebouwd. Hoeven maakte tot 1287 deel uit van het Land van Breda, dat toen werd opgesplitst in twee delen: Breda en Bergen op Zoom, later tot resp. Baronie en Markizaat verheven. Een gedeelte van het Land van Breda, waarin o.a. Hoeven was gelegen, bleef tot 1458 gemeenschappelijk bezit. Na 1458 behoorde Hoeven tot het Markizaat. In 1298 stichtten de broeders een kapel op de Halderberg, waar later de nederzetting Hoeven bij zou ontstaan. In 1310 waren de ontginningen reeds ver gevorderd en hadden zich in de kleine nederzetting bij de kapel voldoende mensen gevestigd om van Hoeven een zelfstandige parochie te maken. In de 15e eeuw werden de Hoevensche Beemden en de St. Maartenspolder bedijkt en voor de landbouw geschikt gemaakt. De heerlijkheid had een schepenbank die werd gekozen door markies en abt en een rechtbank met hoog recht. De St. Maartenspolder had tot de totstandkoming van de gemeente, in 1810, een eigen bestuur. Een belangrijke stap in de geschiedenis van de gemeente is de gift die Willem I in 1816 deed aan de apostolisch vicaris van Breda. De koning schonk hem de voormalige uithof van St. Bernard en landhuis van de bisschop van Antwerpen en heer van Hoeven, de Bovendonk. In 1817 wordt een groot-seminarie op de Bovendonk gevestigd, dat tot 1967 functioneerde. Grote ontginningen in de 19e en 20e eeuw zorgden voor grote oppervlakten bos, weide- en akkerland, waardoor het belang van de landbouw werd versterkt. Nauwelijks geïndustrialiseerd, was een groot deel van de bevolking aangewezen op seizoenarbeid in de landbouw en aanverwante industrieën in westelijk Brabant. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog is er een grote werkloosheid in de gemeente geweest. Na ca. 1955 heeft de gemeente zich ontwikkeld tot een woon- en recreatie-gemeente. Hoeven heeft zich tussen 1950 en 1990 sterk uitgebreid op de ten zuiden van de oude kom liggende akkerbodems.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Grondsoorten

De gemeente is gesitueerd op de rand van de in West-Brabant gelegen zuidelijke zandgronden en noordelijke kleigronden. De ondergrond in de gehele gemeente bestaat uit pleistoceen zand, dat deels fluvio-glaciaal, deels eolisch gevormd is. In het noorden van de gemeente in de Hoevensche Beemden en in mindere mate ook in de St. Maartenspolder heeft zich op dit zand laag- en moerasveen afgezet. Dit pakket veen varieerde in dikte van enkele decimeters tot enkele meters, en werd bedekt door een laag klei van 50 tot 60 cm. dikte. Het veen is sinds de vijftiende eeuw massaal ontgonnen. De Hoevensche Beemden bestaan nu uit zware zandgrond en venige klei, terwijl in de St. Maartenspolder alleen zware klei aan de oppervlakte komt. Ten zuiden van de tegen de Hoevensche Beemden gelegen Kruisstraat bestaat de bodem uit lichte holocene zandgrond van eolische oorsprong. Plaatselijk komen er leemlagen in de bodem voor. De zandgronden worden doorsneden door beken. In de nabijheid van deze beken heeft men vanaf de late Middeleeuwen bouwlanden ontwikkeld. Het hoogst gelegen deel van de zandgronden, tussen het tegenwoordige Bosschenhoofd en het Bosbad, was tot laat in de 19e eeuw een heidegebied met stuifgronden.
Samenvattend kan men stellen dat de volgende landschapseenheden in de gemeente te onderscheiden zijn:

1. De St. Maartenspolder, omringd door dijken, met grote percelen bouwland.
2. De Hoevensche Beemden, tegenwoordig genaamd Polder De Gecombineerde Hoevensche Beemden, met een open landschap met een tot voor kort kleinschalige percelering. Deze polder wordt op de zuidelijke zijde na omsloten door dijken.
3. De zuidelijk van deze polders gelegen zandgronden, oorspronkelijk bestaande uit vennen, heide en moerassen, deels bebouwd met nederzettingen, deels vanaf de 13e eeuw ontgonnen tot bouwland en deels in de 19e en 20e eeuw beplant met naaldbossen.
4. De kernen van Hoeven en Bosschenhoofd.

2.2 Hoogte

De hoogste gronden van de gemeente zijn gelegen direct ten oosten van Bosschenhoofd. Hier liggen de voormalige heidevelden, op een hoogte van 10 meter + N.A.P. Deze hoogte loopt naar het zuiden en oosten geleidelijk af tot ca. 8.6 meter bij Bosschenhoofd en 7.2 meter bij Bovenstraat. De nederzetting Hoeven ligt op een hoogte van ca. 4 meter + N.A.P., terwijl de noordelijk daarvan gelegen Hoevensche Beemden in het zuid-westen een hoogte hebben van 2.3 meter, langzaam aflopend in noordelijke richting tot een peil van -1.1 meter tussen de Poldersdijk en de Eerste Molenweg. In het uiterste noorden loopt de hoogte van de polder weer op tot 1.2 meter + N.A.P. bij Hoop, aan de Mark gelegen. De St. Maartenspolder ligt op een hoogte variërend tussen de -0.6 en +0.6 meter.

2.3. Afwatering

De afwatering van de zandgronden wordt hoofdzakelijk verzorgd door de Kibbelvaart, die, stromend in noord-oostelijke richting, via het grondgebied van Etten-Leur uitmondt in de Laaksche Vaart en uiteindelijk in de Mark, die na 1920 genormaliseerd werd. Vanaf de hoger gelegen zandgronden loopt langs Bosschenhoofd, in noord-westelijke richting, een naamloze vaart die te Oudenbosch parallel stroomt aan de Vaartweg en uitmondt in de haven van die plaats. De St. Maartenspolder wordt ontwaterd door de Poldervliet, die in noord-oostelijke richting naar de buiten gebruik zijnde watermolen stroomt en verder naar de Mark, parallel aan de Poldersdijk. Het westelijke deel van de Hoevensche Beemden watert af op Balrouwsche Vaart, die afbuigt naar het noorden bij de Polderdijk. Nabij de watermolen van de St. Maartenspolder heeft sinds het einde van de 19e eeuw in de Beemden een stoomgemaal gefunctioneerd, dat het water naar de Mark maalde. Het stoomgemaal is in de jaren '30 vervangen door een elektrisch gemaaltje. Van beide resteert niets. Van de twee polderwindmolens staan de stenen rompen nog overeind. Het oostelijke deel van de Beemden waterde af op de Scheiloop, die uitmondt in de Laaksche Vaart. Sinds 1973 worden de polders, vallend onder de waterschappen De Hoevensche Beemden, De St. Maartenspolder en De Oude en Nieuwe Landen (Oudenbosch) drooggemalen door de poldergemalen d'Endekweek en de Goudsbloem, beide gelegen aan de Mark.

3. Grondgebruik

De rond de kom van Hoeven gelegen gronden bij de Bovendonk, tegenwoordig genaamd Achter het Hof en Kruisstraat, werden in de 13e en 14e eeuw door de broeders van de uithof van de Cisterciënzer abdij St. Bernard (zie 1.2) ontgonnen. Op deze zandgronden liggen de oude akkerbodems, die ten dele door uitbreidingen van het kerkdorp Hoeven weer verloren zijn gegaan. In de 16e eeuw werd het Heulmeer drooggelegd, doordat de inwoners van Hoeven de bedding van de Kibbelvaart, die het water van het meer loosde, uitdiepten. Door de drooglegging ontstonden de akker- en weidegronden van de Heul. In 1409 werden door de abt van St. Bernard in ruil voor een jaarlijkse belasting de Hoevensche Beemden aan de ingezetenen van Hoeven afgestaan, op voorwaarde dat de polder bedijkt zou worden. Voor de St. Elisabethsvloed in 1421 vormden de Hoevensche Beemden en de St. Maartenspolder één polder. Na de ramp zijn de gebieden afzonderlijk opnieuw ingepolderd. Het werk werd afgesloten met de drooglegging van de St. Maartenspolder in 1483. De Beemden hebben in het verleden, in tegenstelling tot de St. Maartenspolder, altijd een relatief slechte ontwatering gehad (hetgeen mede te danken was aan het afgraven van het veen), terwijl de percelering kleinschalig was. In combinatie met de minder vruchtbare bodem leidde dit tot de teelt van veel kleinvee in de Beemden, terwijl de St. Maartenspolder gekarakteriseerd wordt door grote percelen bouwland. In de 19e eeuw werd getracht door de inzet van stoommachines de afwatering van de polder te verbeteren, maar het duurde tot kort vóór de Tweede Wereldoorlog voordat grondwerkzaamheden, mogelijk gemaakt door een groot twerkstellingsproject, een verbetering in de afwatering en de percelering brachten. Veel van de in het zuiden van de polder voorkomende turfputten zijn hierdoor verdwenen. De Hoevensche Beemden zijn vanaf 't Gors in het zuiden in noord-oostelijke richting naar Balrouw ont gonnen. Van daar uit cultiveerde men eerst de hoger gelegen gronden langs de Molenweg en de Eerste en Tweede Molenweg. Daarna volgden pas de laagst gelegen gronden bij de Poldersdijk.
Op de zuidelijke zandgronden ligt een groot akkergebied ten noorden van de huidige spoorlijn Roosendaal-Breda, dat sedert de 15e eeuw ontgonnen is door kleine boeren. Het hoog gelegen gebied helt naar vier zijden af. Langs de wegen naar deze voormalige heidegronden, zoals de Heidestraat, de Bovenstraat en de Opperstraat, werden vanaf de 13e eeuw kleine boerenbedrijven gevestigd. Allereerst vonden deze ontginningen plaats tussen de St. Janstraat en Achter het Hof, in de 15e en 16e eeuw ook tussen de veel zuidelijker gelegen Opperstraat en de Bovenstraat. Deze ontginningen werden de eerste eeuwen geïnitieerd door de kloostergemeenschap op de Bovendonk. Aan de kleine, onregelmatige percelering van de 15e- en 16e-eeuwse ontginningen te zien zullen ook de kleinere boeren toen een rol van betekenis hebben gespeeld. Ook nu nog is de oppervlakte van de meeste bedrijven relatief klein. Zuidelijk van dit gebied ligt het vanaf de 16e eeuw zeer langzaam ontgonnen voormalige heidegebied, doorsneden door de Kibbelvaart. Pas in de 19e en 20e eeuw vindt volledige ontginning van deze heide plaats. De woeste gronden werden van oudsher gebruikt voor het weiden van het vee, het kappen van geriefhout, de bijenteelt en het steken van plaggen en turf. Speciaal voor de afvoer van de op de Wildert en Hoevensche Heide gestoken turf werd de Kibbelvaart in de 16e eeuw in zuid-westelijke richting verlengd. De afvoer van turf vond via de Zwarte Sloot plaats op het Zwarte Hoofd, alwaar zich een steiger en een stapelplaats bevonden. Via de vaart tussen Rucphen en Oudenbosch werd bij Bosschenhoofd turf gestapeld. Direct ten oosten en ten zuiden van deze plaats lagen oude bossen. De zuidelijk gelegen Mastpolder De Hoevensche Plantage werd in de 18e eeuw door de markies van Bergen op Zoom aangelegd voor de houtwinning, doch is in de 20e eeuw gerooid en omgezet in landbouwgrond. Aan het einde van de 19e eeuw vonden op grote schaal ontginningen plaats, zowel door kleine boeren (bijvoorbeeld in De Zegge en een deel van de Achterhoek in het uiterste zuiden van de gemeente) als door grote particuliere bedrijven, zoals het tussen 1890 en 1920 rond Bosschenhoofd zeer actieve bedrijf "Maple Farm", een particulier ontginningsbedrijf annex boomkwekerij. Naast de ontginning tot bouw- en weiland werden grote delen van de heide aan het einde van de 19e eeuw met naaldhout bebost. Systematische beplanting met naaldhout, later omgezet tot landbouwgrond, vond onder meer plaats in de Achterhoek.
Een belangrijk deel van de aangeplante bossen werd na 1924 door de N.V. Waterleiding Maatschappij Noord-West Brabant in gebruik genomen als waterwingebied. In dat jaar werd het pompstation Seppe geopend. Na 1910, toen kunstmest beter verkrijgbaar was en de vraag naar mijnhout verminderde, ontboste men een deel van de voormalige heide. Tot de Tweede Wereldoorlog werd het areaal landbouwgrond van de nauwelijks geïndustrialiseerde gemeente sterk uitgebreid, om een zo groot mogelijk deel van de werkende bevolking (in de jaren '30 was 40% werkloos) hetzij via het boerenbedrijf hetzij via ontginnings-werkzaamheden aan de slag te houden. In 1947 waren nog 97 mannen werkzaam bij de ontginningen. Delen van de heide werden nu bestemd voor de aanleg van het vliegveld Seppe (vanaf 1946), en later voor de aanleg van het Bosbad Hoeven (1956), in de jaren '60 uitgebreid met uitgestrekte campings, een manege, paracentrum, sporthotel en sedert 1970 de volkssterrenwacht Simon Stevin.

4. Infrastructuur

4.1. Wegen

De oudste weg te Hoeven zal de ook nu nog voornaamste straat in de nederzetting geweest zijn, de huidige St. Janstraat. Deze tot in de 20e eeuw (op het stuk in de kom na) onverharde straat verbond de uithof van de cisterciënzers ten westen van de huidige nederzetting met het dorp en verder met Etten. De straat voerde in westelijke richting via de Bosschendijk, een verhoogd aangelegde straatweg op de rand van het zandgebied gelegen, naar Oudenbosch en Gastel. De rond Hoeven liggende akkerbodems waren in de Middeleeuwen ontsloten door een stelsel van zandwegen, zoals de Bovenstraat, die veelal dood liepen op de heide. In de Middeleeuwen bestond er via de Heulstraat en de Noordstraat een verbinding met Sprundel, Rucphen en Essen. De noordelijke polders werden vanaf de vijftiende eeuw ontsloten door onverharde wegen, die veelal het tracé van de dijken volgden. De in de Hoevensche Beemden gelegen 't Gors, Balrouw en Molenweg en de in de St. Maartenspolder gelegen Langeweg, Koksweg en Wolvenschans zijn als ontsluitingswegen aangelegd.
Reeds vanaf de zeventiende eeuw liepen er twee belangrijke interlocale postwegen over het grondgebied van de huidige gemeente. Tussen de Hollandse steden en Antwerpen. De route liep via het Lamgatse Veer over de Mark via de Polderdijk naar de Kruisstraat (het 17e-eeuwse Posthuis aldaar is rond 1985 gesloopt) en vandaar via de Oude Antwerpse Postbaan over de voormalige heide naar de Achterhoek en de Posthoorn bij Rucphen. In oost-west richting, aangelegd tussen Antwerpen en Breda, loopt de Oude Bredase Postbaan. Tegenwoordig ligt de straat -nog immer voor een deel niet verhard- ingeklemd tussen de Rijksweg A58 en de spoorbaan Roosendaal-Breda. De weg sloot ter hoogte van Seppe aan op de Oude Antwerpse Postbaan.
In 1838 werd het in de gemeente Hoeven gelegen deel van de Rijksweg Bergen op Zoom - Breda - 's-Hertogenbosch geopend. De bestrate weg, heden ten dage voortbestaand als de snelweg A58, werd in 1841 via een zijtak door de kom van Bosschenhoofd verbonden met Oudenbosch. De straatweg Oudenbosch - Hoeven - Etten kreeg vanaf 1861 de status van provinciale weg. Het tracé van de aanvankelijk begrinte weg werd in 1934 verbeterd, en de weg kreeg de eerste cementbetonnen hoofdrijbaan in Noord-Brabant. Uit hetzelfde jaar stamt ook de wegomlegging bij Hoeven, waardoor het doorgaande verkeer uit de kom geweerd werd.

4.2 Spoor- en tramwegen

In 1854-1855 werd door de 'Société Anonyme des chemins de fer d'Anvers à Rotterdam' de eerste spoorlijn in Brabant aangelegd. De lijn tussen Antwerpen en de Moerdijk, later doorgetrokken naar Rotterdam, kruist de gemeente Hoeven door de Hoevensche Beemden en is naast de oude Poldersdijk gelegen. Hoeven heeft nooit een stopplaats aan deze spoorlijn gehad.
Nog in dezelfde jaren werd een zijtak van Roosendaal naar Breda aangelegd. Aanvankelijk hadden Bosschenhoofd en Hoeven beide een halte (met dienstwoning) aan de spoorlijn. In 1884 werd de halte van Bosschenhoofd (genaamd Seppe) vergroot met een bureau en een wachtkamer en tot station verheven. Sinds 1938 is het station gesloten (zie par. 7.7). De halte Hoeven, eveneens in 1884 vergroot, werd in de jaren '30 gesloten. Van de halte, die op ruim 2 kilometer van Hoeven lag, maakten vooral inwoners van St. Willibrord (gem. Rucphen) gebruik. Wel stopten er tot na de Tweede Wereldoorlog de treinen nog op afspraak in verband met het retraitehuis St. Gerardus. In 1890 werd tussen Breda en Oudenbosch een tramlijn in gebruik genomen. De stoomtram maakte gebruik van het tracé van de weg Etten - Hoeven - Oudenbosch. De lijn, die zoals alle tramlijnen steeds meer concurrentie kreeg van fiets- en (vracht-)autoverkeer, werd kort na 1934 opgeheven.

4.3 Waterwegen

Van de 50 à 60 particuliere losplaatsen die in 1938 aan de Mark gelegen waren bevond zich er geen te Hoeven. De Mark kon toen bevaren worden door schepen van max. 600 ton. Hoeven had niet zoals Oudenbosch en Leur een eigen haven. Tot de normalisatie van de rivier in de jaren '30 lag er aan de Hoevense zijde op de uiterwaarden een jaagpad. In de 17e eeuw voer er over de rivier tussen Standdaarbuiten en Hoeven vanaf de Goudbloemsedijk het Lamgats veer, dat rond 1920 vervangen is door een draaibrug. Na de normalisatie van de Mark is de brug verdwenen. Onlangs heeft een houten loopbrug de plaats van deze draaibrug ingenomen. De spoorweg Antwerpen - Rotterdam was voorzien van een vaste brug, die na de Tweede Wereldoorlog vervangen is. De Laaksche Vaart, een oude kreekarm op de grens met Etten-Leur, was tot

de Tweede Wereldoorlog een zeer weinig gebruikt landbouwvaartje. Over de 5,5 kilometer lange stroom konden scheepjes van max. 20 ton varen. Tussen 1250 en 1750 werden in het huidige zandgebied diverse turfvaarten gebruikt. De Kibbelvaart is speciaal voor dat doel in zuid-westelijke richting verlengd. In de jaren '30 is de vaart genormaliseerd. Restanten van turfvaarten (daterend ca. 1400-1600) zijn de Zwarte Sloot ten zuiden van de Kibbelvaart, de naamloze vaart tussen Rucphen en Oudenbosch, met een voormalig turfhoofd te Bosschenhoofd, en de Pagnevaart (deels als weg) bij Bosschenhoofd. Ook de vaart bij de Balrouw in de Hoevensche Beemden is een restant van een turfvaart.

4.4 Dijken en kaden.

De Hoevense Beemden worden voor een deel omgeven door in oorsprong middeleeuwse dijken. De Poldersdijk is aangelegd tussen 1409, toen de Hoevensche Beemden ter bedijking werden uitgegeven (zie par. 2.3) en 1483, het jaar van de drooglegging van de St. Maartenspolder. De dijk bereikt een hoogte van 1.9 meter + N.A.P. Aan de westelijke zijde liggen een tweetal groepen wielen. De Goudbloemse dijk ligt tussen de St. Maartenspolder en de Mark. De 15e-eeuwse dijk bereikt een hoogte van 3,2 meter. Aan de zuidelijke zijde wordt de St. Maartenspolder begrensd door de Hoge Koedijk. Dit dijklichaam zal stammen uit 1460, toen de aangrenzende polder Oude en Nieuwe Landen te Oudenbosch bedijkt werden. Een zandpad voert over deze 2,4 meter hoge dijk. In het oosten van de St. Maartenspolder omgeeft een laag dijklichaam het achter de poldermolen gelegen boezemwater. Tussen Hoop en de Suikermans Maden in de Hoevensche Beemden resteert op het grondgebied van Hoeven een klein deel van de eveneens middeleeuwse kaden van de Laaksche Vaart. Op het meest oostelijke punt heeft de kade een hoogte van 2.1 meter + N.A.P.

4.5 Militaire infrastructuur

In de gemeente Hoeven zijn geen militaire werken aanwezig, voor zover van belang voor deze inventarisatie.

4.6 Overige infrastructuur

In 1924 werd direct ten oosten van Bosschenhoofd een waterwingebied ingesteld, in verband waarmee een pompstation werd geopend (zie par. 3). Hoeven werd omstreeks 1930 op de waterleiding aangesloten.
Het vliegveld Seppe werd op particulier initiatief vanaf 1945 aangelegd tussen de rijksweg Roosendaal - Breda en de noordelijk daarvan gelegen spoorlijn. De gebouwen zijn gemoderniseerd.

5. Ontwikkeling van de nederzettingen

5.1 Hoeven

De in par. 1.2 en 3 omschreven stichting van een ontginnings-uithof op de Bovendonk met een door de broeders bediende kapel op de Halderberg had tot gevolg dat op deze hoogte, gelegen tussen de noordelijke natte kleigronden en de zuidelijke zandgronden, een kleine nederzetting ontstond. Langs de weg tussen de Bovendonk en Etten (in de kom van Hoeven tegenwoordig de Sint Janstraat genaamd), die parallel aan de rand tussen het klei- en zandgebied was gelegen, verrees vanaf het einde van de 13e eeuw een reeks hoeven (die zich toelegden op het gemengde bedrijf), mogelijk het produkt van een -vanuit de uithof- gestuurde ontwikkeling. In verband met de systematisch lineaire opzet kan men spreken van een middeleeuwse randhoevennederzetting. Klaarblijkelijk groeide het inwonertal van de nederzetting door de ontginningen en turfafgraving snel, want reeds in 1310 voelde men zich genoodzaakt om Hoeven van de parochie Gastel af te splitsen en zelfstandig te maken. De op het hoogste punt van de Halderberg gebouwde kapel (hoek huidige Hertenlaan en Sint Janstraat) werd in 1400 vervangen door een ruime kerk. Even ten noorden van de Sint Janstraat, gelegen aan het Molenein d, lag de in 1292 reeds vermelde open standaardmolen van de abdij van St. Bernard. Bij deze molen lagen diverse boerenbedrijven. Had Hoeven in 1437 nog 163 huizen met ca. 800 inwoners, in 1526 waren deze aantallen gestegen tot resp. 258 en ca. 1300. In 1583 werd de nederzetting door oorlogshandelingen geheel verwoest, waarna in de 17e eeuw een langzaam herstel inzette. Men herbouwde de Bovendonk (dat door de abdij bij de stichting van het bisdom Antwerpen in 1636 aan de bisschop is geschonken, die er regelmatig verbleef) en van de parochiekerk werden koor en transept weer opgericht.
Aan de oostelijke zijde van het dorp, op de grens met de Baronie, ontwikkelde zich een lintbebouwing met kleine woonhuizen, parallel aan de te Etten gelegen Kibbelvaart. Aan deze straat vestigde zich in de 17e eeuw een klein aantal looiers. Uit deze eeuw stamt bovendien een aantal tweelaags herenhuizen aan de St. Janstraat en de Bovenstraat. Speciaal op de T-kruising van de St. Janstraat en de Bovenstraat, aan de rand van het toenmalige Hoeven, ontstaat door een terug wijkende rooilijn van de huizen een plein-achtige ruimte in het dorp, dat tot dan toe bestaan had uit een lintbebouwing aan de beide nauw opgezette straten. Dit plein-achtige aanzicht van het kruispunt wordt nog benadrukt door de centrale opstelling van de 19e-eeuwse dorpspomp aldaar.
Na de Vrede van Münster heeft men een schuurkerk aan de Palingstraat gesticht (toen in de Baronie gelegen, maar wel onderdeel van de parochie Hoeven uitmakend). De in de vroege 17e eeuw herbouwde delen van de oude parochiekerk worden toegewezen aan de protestantse gemeente. In het transept vestigde men een raadhuis. Het open schip diende als begraafplaats voor zowel katholieken als protestanten. Aan de hervormde predikant was het hof van Bovendonk toegewezen. Sinds 1780 bezocht de bisschop van Antwerpen, die zijn rechten als heer van Hoeven nooit had verloren, de Bovendonk weer regelmatig. Toen in 1783 door de abdij van St. Bernard een nieuwe pastorie gebouwd werd aan de westelijke rand van het toenmalige dorp, trok men ook een nieuwe schuurkerk achter dit gebouw op. Deze deed tot 1821 dienst. In dat jaar is door de katholieken de oude parochiekerk opnieuw betrokken. Voor de kleine hervormde gemeenschap werd in 1817 een zeer klein kerkje aan de Bovenstraat ingewijd. In 1802 opende men bovendien een nieuw raadhuis naast de oude parochiekerk. Hoeven telde in 1815 1285 inwoners. In 1816 stelde Willem I het staatsdomein Bovendonk ter beschikking van de apostolisch vicaris van Breda, waarna het hof in 1817 verbouwd wordt tot groot-seminarie en buitenverblijf voor de vicaris. Na 1853 trok de bisschop van Breda in het complex. Door de zusters Franciscanessen van Oudenbosch werd in 1834 een klooster te aan de Bovenstraat te Hoeven gesticht, waaraan ook een school verbonden was. Een bijzondere jongensschool werd in 1913 aan de St. Bernardusstraat geopend (de doorgaande weg naar Oudenbosch). Een grootscheepse nieuwbouw van het seminarie vond plaats in 1903-1907. De nederzetting Hoeven groeide met het seminarie mee, waardoor de eeuwenoude U-vormige structuur van de plaats (Heulstraat, St.Janstraat-Bovenstraat) doorbroken werd. Diverse winkeliers, waaronder schoenmakers, enkele winkels in liturgische gewaden aan de St. Janstraat en een hotel, vonden goede klandizie bij de geestelijken. Aan het einde van de 19e eeuw ontstond een lintbebouwing van woonhuizen en winkels aan het westelijk van de Bovenstraat gelegen deel van de Sint Janstraat. In 1928-1929 werden aan deze zijde ook de nieuwe parochiekerk en de pastorie opgetrokken. In 1921 werd de meisjesschool aan de Bovenstraat vernieuwd. De gemeenteraad besloot in hetzelfde jaar de oude pastorie aan te kopen om er het gemeentehuis te vestigen. Zodoende ontstond er een bebouwingslint tussen het seminarie en de oude kom van Hoeven, met de voornaamste gebouwen van het dorp. Volgend op de opening van de rondweg in 1934 ontstond er een lintbebouwing langs de St. Bernardusstraat. Het merendeel van de gebouwen waren kleine woonhuizen en villa's. In 1947 waren er 4347 inwoners in de gemeente gehuisvest. Ondanks de groei van Hoeven ontwikkelde zich nauwelijks industrie in de gemeente. Een N.C.B. maalderij en handel in veevoer en kunstmest aan de Akkerlingen, en de zuivelfabriek 'Helpt Elkander' zijn het gevolg van de sterke, eenzijdige, agrarische ontwikkeling.

Seizoenarbeid op de grote agrarische bedrijven in de polders en de suikerfabrieken, en werkverschaffing in de jaren '30 konden maar ten dele uitkomst bieden aan de grote structurele werkeloosheid. Toen in 1952 Zuidwest-Nederland werd aangewezen tot ontwikkelingsgebied begon er een periode van sterke groei. Ten zuiden van de oude kom werd tussen de St. Janstraat, de Bovenstraat en de Akkerlingen op de voormalige akkerbodems een nieuwe woonwijk aangelegd rondom het groene, met linden beplante Constantijn Huygensplein. Werden tussen 1953 en 1960 te Hoeven 31 woonhuizen gebouwd, tussen 1960 en 1967 was dat aantal 412. Ook gedurende de jaren '70 en '80 heeft men sterk in zuidelijke richting uitgebreid. De oude kom is gedurende deze periode sterk van aanzien veranderd. Rond 1930 sloopte men het oude raadhuis, in 1951 gevolgd door de middeleeuwse kerk (nadat in 1944 als gevolg van oorlogshandelingen de toren was opgeblazen) en de hervormde kerk in 1956. Recenter is de amovering van een aantal van de forse 17e-eeuwse woonhuizen aan de St. Janstraat en het zusterklooster. Nog in de jaren '80 werd het 17e-eeuwse posthuis gesloopt. Het seminarie kon na de sluiting in 1967 gespaard blijven. Het kolossale gebouw huisvest nu het Centrum Bovendonk, een bezinnings- en ontmoetingscentrum. Een deel van het park van het seminarie is in de jaren '80 met woonhuizen bebouwd.

5.2 Bosschenhoofd

Aan het einde van de Middeleeuwen was er grote bedrijvigheid bij het direct ten noorden van het huidige dorp gelegen turfhoofd Bosschen Hoofd. Het optrekken van bebouwing naast het hoofd was echter verboden. Na 1600 raakte het turfhoofd in onbruik. De nederzetting bij deze voormalige turfvaart is tussen 1600 en 1800 ontstaan toen door de neergaande agrarische conjunctuur veelal werkloze landarbeiders en boerenzonen illegaal een klein deel van de Hoevense Heide occupeerden en zo een bescheiden nederzetting ontstond aan de weg tussen Oudenbosch en Rucphen. De inwoners genoten bescheiden inkomsten uit de landbouw en de turfsteek, aangevuld met bijverdiensten door huisnijverheid. Rond 1850 bestond het dorp uit een bescheiden lintbebouwing langs de huidige Pastoor van Breugelstraat. Enkele verspreid staande woonhuizen en boerderijen bepaalden het aanzien. Tijdens de grote ontginningen aan het einde van de 19e eeuw (zie par. 3), die werden vergemakkelijkt door de ter plaatse rond 1850 zeer verbeterde infrastructuur (zie par. 4), ontwikkelde het dorp zich voorspoedig. Bij de halte aan de spoorlijn Breda - Roosendaal werden tussen 1860 en 1900 verschillende gebouwen opgetrokken met een niet-agrarische functie, zoals herbergen en een voertuigberging met reparatieplaats. Ten noorden tegen de grens met Oudenbosch, daar waar de doorgaande weg parallel loopt aan de voormalige turfvaart, ontstond eveneens een concentratie van woonhuizen. De lintbebouwing verdichtte zich en in 1882 kreeg de nederzetting de beschikking over een eigen school, in 1886 na de stichting van de parochie Bosschenhoofd gevolgd door een kerkgebouw. Beide gebouwen werden aan de rand van de lintbebouwing geplaatst, de school aan de zuidzijde en de kerk aan de noordzijde. Tussen de kleine concentratie gebouwen bij het station en de ca. 400 meter ten noorden daarvan gelegen nederzetting werd in 1912 door de paters redemptoristen het retraitehuis St. Gerardus geopend (heden conferentieoord Seppe), dat zeer bekend was in West-Brabant en Zeeland. Het zeer forse gebouw, met twee tuinen en een bos, aangelegd op de in 1912 nog langs de Pastoor van Breugelstraat liggende heidegronden, bepaalt voor een belangrijk deel het aanzien van Bosschenhoofd. Door de stijging van het aantal inwoners was in 1928 nieuwbouw van de kerk noodzakelijk. Een aantal vond werk in de steenfabriek die tot omstreeks 1965 gefunctioneerd heeft tussen de Pastoor van Breugelstraat en de Bosschenhoofdsestraat. Na de Tweede Wereldoorlog heeft de nederzetting zich aanvankelijk bescheiden ontwikkeld. Pas na de komst van de grootschalige recreatieve voorzieningen in de directe omgeving, waardoor nieuwe bestaansmiddelen voor de inwoners werden gevonden, breidde Bosschenhoofd zich uit. Werd aanvankelijk de lineaire structuur van het dorp nog versterkt door o.m. de bouw van het zeer ruim opgezette juvenaat van de broeders (recentelijk verbouwd tot sporthotel) en de noordelijke uitbreiding van de lintbebouwing door de bouw van individuele woonhuizen, rond 1960 werd ook begonnen met de aanleg van een nieuwe woonwijk ten westen van de Pastoor van Breugelstraat, ter hoogte van Conferentieoord Seppe. Deze wijk neemt anno 1990 een groot deel van de ruimte tussen Pastoor van Breugelstraat, Bosschenhoofdsestraat en spoorlijn in beslag. De kerk werd ten gevolge van oorlogshandelingen zwaar beschadigd en in 1946 en later deels opnieuw opgetrokken.

5.3 Gehuchten

De buurtschap Moleneind, even ten noorden van de kom van Hoeven gelegen in de Hoevensche Beemden, is ontstaan rond de korenmolen van de abdij van St. Bernard die hier gelegen was. De bebouwing heeft ook hier bestaan uit een lintbebouwing van boerderijen, met een concentratie bij de kruising van Moleneind en Brede Balrouw. Gedurende de 18e en de 19e eeuw werd de bebouwing verdicht met een klein aantal landarbeiderswoonhuizen en een café. Na de Tweede Wereldoorlog zijn er tussen de bestaande bebouwing veel villa's opgetrokken.

't Gors kan in de 14e eeuw ontstaan zijn, toen het noordelijk van 't Gors in de toen nog niet bedijkte Hoevensche Beemden gelegen Balru (nu Balrouw genaamd) als veenconcessie uitgegeven werd. Langs de weg 't Gors, de op 2 à 3 meter boven N.A.P. gelegen ontsluitingsweg voor het zuidelijke deel van de polder, ontstond nabij de hoger gelegen zuidelijke zandgronden een lintbebouwing met boerderijen. Na de inpoldering van de St. Maartenspolder in de 15e eeuw is de lintbebouwing in westelijke richting uitgegroeid. De buurtschap ligt tussen de St. Bernardusstraat en de spoorlijn Roosendaal-Rotterdam en bestaat uit een lang, nauwelijks onderbroken lint met bebouwing oorspronkelijk bestaande uit boerderijen en landarbeiderswoonhuizen, na de Tweede Wereldoorlog belangrijk verdicht met woonhuizen. Ten noorden van 't Gors strekken zich de Hoevensche Beemden uit, een landschap dat tot de ruilverkaveling en grondverbeteringen in de jaren '30 bestond uit langgerekte strookvormige percelen omgeven door houtwallen, afgewisseld met hakhoutbosjes en turfplassen daar waar het veen was afgegraven.
De buurtschap Heul, tegenwoordig bestaande uit een lintbebouwing met woonhuizen en boerderijen langs de Heulstraat (waarvan de oostelijke zijde in de gemeente Etten-Leur ligt), is ontstaan ten gevolge van een 14e-eeuwse turfconcessie tussen Hoeven en Etten. Aan de randen van het te ontginnen gebied ontstonden nederzettingen als de Heul, gelegen tussen de hogere zandgronden en het beekdal van de Kibbelvaart, die ook gebruikt werd voor de afvoer van turf van de Hoevensche Heide. De lintbebouwing is in de 16e eeuw, toen het Heulmeer werd drooggelegd, in zuidelijke richting uitgegroeid. Na de aanleg van de Rijksweg Roosendaal - Breda en de spoorlijn in het midden van de 19e eeuw werd deze tendens nog versterkt en reikte de lintbebouwing tot St. Willibrord. Na de Tweede Wereldoorlog is de bestaande lintbebouwing sterk verdicht door de bouw van villa's en stallen voor de intensieve veehouderij.
Ten westen van de Heul ligt de buurtschap aan de voormalige Heidestraat (tegenwoordig een onderdeel van de Bovenstraat), die ontstaan zal zijn in de 17e of 18e eeuw door illegale heide-occupatie. De strookvormige, smalle percelen die zich achter de boerderijen (over het algemeen eveneens van een bescheiden omvang) uitstrekten en typerend zijn voor deze kleinschalige particuliere ontginningen, zijn door ruilverkaveling en schaalvergroting na de Tweede Wereldoorlog verdwenen.

5.4 Verspreide bebouwing

Door de ontginningen die sedert de 13e eeuw ten westen en zuiden van de Bovendonk op de aldaar gelegen zandgronden plaatsvonden, ontstond langs Achter het Hof en de Kruisstraat een bescheiden lintbebouwing, bestaande uit boerderijen. In de 18e en 19e eeuw heeft deze bebouwing zich, mogelijk mede door de interlocale betekenis van de weg, sterk verdicht en is bovendien in zuidelijke richting naar Bosschenhoofd en de heide uitgegroeid. Na ca. 1950 zijn veel bungalows en woonhuizen tussen de bestaande bebouwing opgetrokken.
In de St. Maartenspolder, die vanaf de bedijking tot 1810, bij de oprichting van de gemeente Hoeven, een eigen bestuur heeft gehad, kan men niet spreken van gehuchtvorming. De grote boerenbedrijven liggen verspreid in de polder langs de ontsluitingswegen en de omliggende dijken, op ruime afstand van elkaar. In het noord-oosten ligt de oude poldermolen. De gebouwen vallen erg op in het open landschap, dat wordt bepaald door de ruime, onregelmatig blokvormig verkavelde akkers. De polder wordt omsloten door de middeleeuwse dijken, begroeid met hoge populieren. Sedert 1850 is de bebouwing nauwelijks verdicht.
In de Achterhoek in het uiterste zuiden van de gemeente heeft enige concentratie van bebouwing met een agrarisch karakter plaatsgevonden bij de in 1844 gestichte Heimolen.
Tot slot moeten vermeld worden de grote aantallen villa's, bungalows en andere gebouwen die sedert ca. 1960 op de beboste Hoevensche Heide, Haspel en Wildert zijn opgetrokken ten gunste van recreatieve voorzieningen.

6. Stedebouwkundige typologie 1850-1940.

6.1 Typologie 1850-1940

De stedebouwkundige ontwikkelingen in de periode 1850-1940 die zich in de gemeente Hoeven hebben voorgedaan zijn over het algemeen zeer kleinschalig van karakter. In de nederzetting Hoeven is de groei, die zich heeft voorgedaan in de bedoelde periode, afhankelijk geweest van de ontwikkeling van het reeds vóór 1850 aanwezige Groot-Seminarie de Bovendonk. Net zoals het middeleeuwse Hoeven zijn ontstaan dankt aan de voormalige uithof, zo wordt de in par. 5.1 beschreven bescheiden groei van Hoeven in westelijke richting eveneens bepaald door de dan tot nieuwe bloei geraakte Bovendonk. Deze groei manifesteert zich in de zeer bescheiden lintbebouwing met woonhuizen en enkele winkels langs de St. Janstraat. Industrialisatie heeft in de bedoelde periode niet of nauwelijks plaatsgevonden. De explosieve groei in zuidelijke richting dateert van na de Tweede Wereldoorlog en heeft ook het aanzien van de St. Janstraat zeer veranderd. Vanwege de bescheiden ontwikkeling in de M.I.P. periode en de nadien opgetreden verstoringen is de stedebouwkundige ontwikkeling van Hoeven niet in een typologisch kaartmodel weergegeven.
Bosschenhoofd is reeds vóór 1850 ontstaan en bestond toen uit een zeer bescheiden lintbebouwing langs de Pastoor van Breugelstraat. In de daaropvolgende periode tot 1940 heeft de nederzetting zich, dankzij de sterk verbeterde ontsluiting en daaropvolgende ontginning van het gebied, langzaam uitgebreid langs deze weg, onder meer door de bouw van een groot retraitehuis. Na de Tweede Wereldoorlog zijn te Bosschenhoofd enkele woonwijken ten westen van de Pastoor van Breugelstraat aangelegd. Ook verdichtte en verlengde de lintbebouwing langs de genoemde straat zich sterk, waarbij veel van de voor-oorlogse bebouwing werd geamoveerd. Deels is deze ontwikkeling ingegeven door de sterke groei van de recreatieve sector nabij Bosschenhoofd. Ook voor deze nederzetting geldt dat de stedebouwkundige ontwikkelingen niet in een typologisch kaartmodel zijn weergegeven.

6.2 Beschrijving van het 'gebied van stedebouwkundig bijzondere waarde 1850-1940'

In de gemeente Hoeven zijn geen 'gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde 1850-1940'aangetroffen.

6.3 Beschrijving 'waardevolle groepen'

Twee z.g. 'waardevolle groepen' zijn in de gemeente Hoeven aanwezig.

A) St. Maartenspolder. Deze meest noordelijke, relatief kleine polder werd na de St. Elisabethsvloed van 1421 opnieuw bedijkt in 1483. De inrichting van de polder is van belang voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening. Zowel de bedijking als het wegenpatroon en de plaatsing van de boerderijen is sinds de zestiende eeuw nauwelijks veranderd en vormt een coherent geheel. De polder is ingedeeld in een aantal blokken, gelegen tegen een centrale weg, de Langeweg. De strookvormige percelering strekt zich in oostelijke en westelijke richting uit tussen deze Langeweg en de dijken. De drie in oorsprong middeleeuwse dijken, die de gehele polder omgeven -de Goudbloemsedijk, de Poldersdijk en de Koedijk- hebben alle nog hun oorspronkelijke beloop. Over de laatste twee lopen nog zandwegen. Aan de Poldersdijk liggen verschillende wielen, in het zuiden alleen nog herkenbaar aan het bochtige dijktracé (mogelijk is dit een aanwijzing dat de polder lange tijd onbedijkt is geweest, in welk geval de polder na overstromingen opnieuw kan zijn ingericht). De oorspronkelijke ontsluitingswegen in de polder zijn na de oorlog alle verhard. De bebouwing bestaat naast de watermolen uit een klein aantal gave boerderijen, meestal met vrijstaand woonhuis. Het exterieur van een aantal boerderijen stamt nog uit de 17e eeuw. De meeste zijn in de 19e- en vroege 20e eeuw vernieuwd.

B) De Bovendonk stamt uit de 13e eeuw en is gedurende de eeuwen meermalen van eigenaar en uiterlijk veranderd. Het complex heeft een grote historische waarde. Het huidige gebouw is tussen 1903 en 1906 gebouwd door P.J.H. Cuypers als Groot-Seminarie voor het bisdom Breda. Het pand is opgetrokken in neo-gotische stijl en opgezet rondom een binnenhof. In combinatie met de rijke aankleding van het complex en de ruim opgezette kapel uit 1922-1923 van J. Cuypers heeft de Bovendonk ook een grote architectuur-historische waarde.
Het voormalige Groot-Seminarie, met het omliggende, in de jaren '80 deels bebouwde park, is ook belangrijk in verband met de geschiedenis van het Rooms-katholicisme in Brabant.

7. Karakteristiek der objecten, bouwvormen en bouwtypen

7.1 Woonhuizen

Aan de St. Janstraat te Hoeven liggen enkele oude woonhuizen. No. 3 is een in de kern eenvoudig pand dat mogelijk uit de 17e eeuw dateert. De straatgevel met getrapte topgevel en stoeppalen is in de 20e eeuw sterk gerestaureerd. Sint Janstraat 11 is een laat 17e-eeuws woonhuis met twee verdiepingen onder zadeldak, waarvan de voorgevel in de 19e eeuw bepleisterd is. Het pand is van een type dat in de 17e eeuw karakteristiek is geweest voor Hoeven; de straatgevel is zeer breed opgetrokken, terwijl de diepte van het pand zeer gering is. Ook nummer 10 van dezelfde straat heeft een dergelijke verhoudingsgewijs brede gevel. Naast het woonhuis staat een koetshuis. Bovenstraat 2-4-6 en 8 zijn tweelaags woonhuizen onder zadeldak, eveneens uit de tweede helft van de 17e eeuw. No. 8 heeft een omlijste voordeur met gedeeld bovenlicht en vier- en zesruits schuiframen. No. 2 heeft in de 19e eeuw een nieuwe bepleisterde voorgevel gekregen. Het pand heeft een fors, wit geschilderd achterhuis. Aan de Sint Janstraat liggen enkele eenvoudige eenlaags woonhuizen onder zadeldak uit de 19e eeuw. No. 49 heeft een brede wit geschilderde gevel van 5 traveeën en een omlijste voordeur met bovenlicht. No. 36 uit ca. 1880 heeft een gevel van vier traveeën en schoon metselwerk met gepleisterde banden. De vensters en deuren zijn vernieuwd. No. 33 is een zeer eenvoudig woonhuis uit ca. 1900 onder plat dak met schilden aan de voor- en achtergevel. Een wat rijker versierde gevel heeft no. 48. Dit pand uit ca. 1900, met paneelvoordeur in portiek en schuifvensters, heeft een topgevel met kunststenen pinakels. St. Bernardusstraat 32 heeft dezelfde opzet maar is enkele jaren jonger met rijk, met strengpersbakstenen versierd metselwerk. De nummers 12 tot en met 20 in dezelfde straat dateren alle van omstreeks 1930. De tweelaags woonhuizen zijn vrijstaand of gekoppeld en hebben alle een d.m.v. balkons en erkers rijk gelede gevel. St. Janstraat 30 is een tweelaags villa onder schilddaken uit ca. 1920 met een over twee verdiepingen uitgemetselde driehoekige erker. No. 46 in dezelfde straat dateert ca. 1930. Het tweelaags woonhuis in imitatiehandvorm baksteen heeft brede betonnen luifels boven vensters en portiek. St. Bernardusstraat 34 is een forse villa met garage uit ca. 1950, beide onder zadeldak. De straatgevel is versierd met kunststenen blokjes en een glazen erker.

7.2 Boerderijen

Te Hoeven kunnen binnen de groep geïnventariseerde boerderijen twee typen onderscheiden worden. Op de zandgronden en het overgangsgebied met de kleigronden treft men kop-romp boerderijen aan die bestaan uit een eenlaags woonhuis onder zadeldak, waarvan de ingang meestal in de lange gevel is geplaatst. Tegen een van beide korte zijgevels van het woonhuis is het bedrijfsgedeelte geplaatst, dat meestal bestaat uit een breder en hoger dan het woonhuis opgetrokken langsdeelschuur. Soms hebben deze boerderijen nog een vrijstaande Vlaamse schuur, zoals de kop-romp boerderij Moleneindsestraat 33 uit ca. 1940. Op het erf staat een 19e-eeuwse Vlaamse schuur. Een karakteristiek gelegen en redelijk gaaf voorbeeld van het kop-romptype is Gors 62. Het woonhuis, daterend ca. 1800, is in oorspronkelijke staat en heeft een zeer laag aangezet dak boven de achtergevel. In die gevel zitten enkele oude vensters met kleine roedenverdeling. Bovenstraat 86 bestaat eveneens uit een bakstenen woonhuis met aangebouwde langsdeelschuur. De 19e-eeuwse schuur heeft aan de zijde van het woonhuis een hoog opgetrokken houten gevel.
Een tweede type boerderij is voornamelijk op de kleigronden te vinden. Op het erf staat in deze gevallen naast het eenlaags, vrijstaande woonhuis van vijf traveeën meestal een Vlaamse schuur. Van de boerderijen met deze vrijstaande schuren St. Bernardusstraat 8 vermeldenswaardig, bestaande uit een breed eenlaags woonhuis, recentelijk gemoderniseerd, en een 19e-eeuwse Vlaamse schuur met overstek boven de inrijdeuren. Ook Gors 39, eveneens gelegen in het overgangsgebied tussen zand en klei, is van dit type. Het 19e-eeuwse complex met eenvoudig eenlaags woonhuis onder zadeldak en twee schuren (waarvan één met gepotdekselde wanden) is gelegen op een met beukenhagen omgeven erf. De oudste exemplaren met vrijstaand woonhuis liggen in de St. Maartenspolder. Het Rijksmonument Goudbloemsedijk 3, gedateerd 1667, ligt aan de rand van de polder tegen de dijk. Op het erf staat een langsdeelschuur met verschillende inrijpoorten. Goudbloemsedijk 7, van hetzelfde type, zal in de huidige vorm uit de 19e eeuw dateren. Langeweg 1 ligt in de polder.Op het begroeide erf staat een 19e-eeuws vrijstaand eenlaags woonhuis en enkele kleinere bijgebouwen. De Mariahoeve, gelegen Langeweg 3, is ook van dit conventionele type en dateert uit de late 19e-eeuw. Wolvenschans 2, uit ca. 1850, bestaat uit een tweetal gebouwen met gepotdekselde wanden en rieten daken. Het gebouw aan de straatzijde, waarin het woonhuis is onder gebracht, is recentelijk sterk gewijzigd. Een vrijstaande Vlaamse schuur ligt op het erf.
De Heul 30 is een gaaf keuterijtje uit ca. 1900. Het woonhuis is voorzien van kelder en opkamer. Op het erf staat een put. Brede Balrouw 30, gelegen in de Hoevensche Beemden, is een keuterboerderijtje uit 1928, voorzien van zesruiters en een halfvenster in de zijgevel.

7.3 Industriële en bedrijfsgebouwen

De geïnventariseerde industriële objecten zijn alle molens. Aan de Poldersdijk staat de oude poldermolen van de St. Maartenspolder die in de huidige vorm uit de vroege 19e eeuw zal dateren maar in de kern veel ouder is. Bij de deels ontmantelde molen staat een 19e-eeuws eenvoudig woonhuis en een kleine werkplaats. Middeleeuwse kaden omgeven het boezemwater. Een elektrisch gemaal heeft sinds ca. 1935 de functie van de windmolen overgenomen. Dat geldt ook voor de in zeer slechte staat verkerende romp van de voormalige poldermolen van de Hoevensche Beemden aan de Eerste Molenweg. Deze molen was in de 19e eeuw reeds vervangen door een stoomgemaal. Aan de Molenbaan in de Achterhoek staat de Heimolen, een oorspronkelijk in 1844 opgetrokken houten achtkantige windmolen op octogonale stenen onderbouw, waarvan in 1866 de bovenbouw vervangen is door een ronde stenen romp. Tegen de oorspronkelijke stenen onderbouw van de korenmolen werd toen een belt opgeworpen.

7.4 Openbare gebouwen

Het huidige gemeentehuis aan de St. Janstraat 20 is blijkens een gevelsteen in de achtergevel van het gebouw in 1783 als pastorie opgetrokken, in opdracht van de abdij van St. Bernard. De voorname tweelaags gepleisterde en gevoegde straatgevel, met omlijste ingangspartij en inrijpoort, bepaalt het aanzien van dit deel van de straat. Het pand werd in 1929 in gebruik genomen als gemeentehuis en vergroot in 1948, 1968 en 1972.

7.5 Kerkelijke gebouwen

De Bovendonk, Hofstraat 8, is een zeer omvangrijk neo-gotisch complex dat tussen 1903 en 1907 onder architectuur van P.J.H. Cuypers werd opgetrokken. Het gebouw functioneerde tot 1967 als grootseminarie voor het bisdom Breda en bestond tot 1922 uit een drietal vleugels, U-vormig opgesteld rondom een binnenhof. Deze gebouwen zijn twee- en drielaags onder zadeldak. De voorgevel is voorzien van zij- en middenrisalieten met afsluitende trapgevels. De centrale risaliet onderscheidt zich door pleisterwerk, mozaïeken en rijk beeldhouwwerk. Een tweetal traptorens, ter zijde van de voorgevel geplaatst, scheidt deze gevel optisch van de zijvleugels, waarin onder meer de voormalige keuken, refter, bibliotheek, kleine kapel en lokalen zijn onder gebracht. Het interieur is rijk voorzien van gebrandschilderd glas, tegelvloeren, lambrizeringen en decoratief gemetselde kruis-ribgewelven. De binnenhof, onder meer toegankelijk via de open galerijen van de zijvleugels, wordt aan de westelijke zijde begrensd door de neo-gotische kapel van J. Cuypers uit 1922-1923. Het gebouw, opgetrokken in sobere neo-gotiek, heeft een schip van zes traveeën en een driezijdig gesloten koor met kapellenomgang. De oostelijke façade aan de binnenhof heeft een tussen twee traptorens geplaatste hoog opgetrokken, door blindnissen en boogfries gelede bakstenen topgevel. Het complex wordt omgeven door een park met een strak geometrische plattegrond. De wandelpaden worden geflankeerd door hoge beuken, eiken en linden. Het park is rond 1907 aangelegd en werd tot voor kort omgeven door landerijen, waarop onder meer de boerderij van het grootseminarie gelegen was. Deze gronden zijn na 1982 met woonhuizen bebouwd. Het ten zuiden van het complex gelegen badhuis uit 1903-1907 werd na de verbouwing als kapel in gebruik genomen.
Het conferentieoord Seppe aan de Pastoor van Breugelstraat 55 is het voormalige retraitehuis St. Gerardus uit 1912. Het in sobere neo-gotische stijl uitgevoerde gebouw heeft een middenrisaliet met ingangspartij. In de topgevel een beeld van de H. Gerardus. Het sterk gemoderniseerde pand heeft een zeer ruime achteraanbouw met o.m. kapel met naaldspits en de voormalige boerderij.
De St. Johannes de Doper aan de St. Janstraat 40 te Hoeven is opgetrokken in 1928-1929 onder architectuur van A. Berben. De plattegrond bestaat uit een Grieks kruis, aan de zuidelijke zijde verlengd met een nartex en ingangsportaal en aan de noordelijke zijde met een ondiep, vijfzijdig gesloten koor met kleine driehoekige koorkapellen. De centrale ruimte van schip, koortravee en transept is hoger opgetrokken dan de omringende ruimten. Centraal op de kruising staat een achthoekige spits. Het gebouw is voorzien van bakstenen decoraties in het metselwerk. Ook de vensters, die voornamelijk de centrale ruimte belichten, hebben alle bakstenen traceringen. In het interieur muurschilderingen en mozaïeken van Joan Collette. Aan de oostelijke zijde van het voorplein staat de pastorie St. Janstraat 38, eveneens een ontwerp van A. Berben. Het ten noorden van de St. Jan liggende kerkhof heeft een kruisbeeld uit ca. 1930.
Te Bosschenhoofd staat aan de Pastoor van Breugelstraat 49 de uit 1886 stammende pastorie van J.J. van Langelaar. De bijbehorende kerk is in 1928 vervangen door een nieuwbouw onder architectuur van W. te Riele. Rond 1946 werd o.l.v. J. Hurks de door oorlogshandelingen zwaar beschadigde kerk vergroot. Het bakstenen gebouw is nu een kruiskerk met vijfzijdig gesloten koor en klokketoren tegen de noordgevel van het schip.

Het voormalige juvenaat aan de Pastoor van Breugelstraat 43 is recentelijk omgebouwd tot hotel met uitgebreide sportvoorzieningen. Het gebouw, dat ca. 1955 werd opgetrokken, heeft een zeer sobere historiserende architectuur. Achter het hoofdgebouw staat de -inmiddels tot restaurant verbouwde- eenbeukige kapel.

7.6 Kastelen en buitenhuizen

In de gemeente staan geen kastelen of buitenhuizen, voor zover van belang voor de inventarisatie.

7.7 Infrastructurele en waterstaatswerk {{Pt}}a

Van groot belang zijn de in par. 4.4. beschreven middeleeuwse dijken en kaden in de St. Maartenspolder en de Hoevensche Beemden.
Pastoor van Breugelstraat 138 is het voormalige station Seppe, gelegen aan de spoorlijn Roosendaal - Breda. Het is ontstaan door vergroting van de in 1855 door de 'Société Anonyme' (zie par. 4.2.) gebouwde dienstwoning, die men voorzag van een bureau en een wachtkamer. Het in 1884 tot stand gekomen station is een eenlaags bakstenen gebouw onder zadeldak met geblokte hoekpilasters en een houten erker aan de spoorzijde. Aan de achterzijde is de houten uitbouw reeds vóór 1938 vervangen door een bakstenen exemplaar. Bij het voormalige station staat een dienstwoning met bijgebouwen uit ca. 1910.

7.8 Militaire objecten

In de gemeente staan geen militaire objecten, voor zover van belang voor de inventarisatie.

7.9 Groenelementen

Zeer karakteristiek zijn de in de polders langs de dijken aangeplante eiken en populieren. Speciaal op de Poldersdijk, waar de bomen langs de zandweg over de middeleeuwse dijk staan en daarnaast ook zijn aangeplant op de kaden van het boezemmeer en bij de wielen, is deze beplanting van groot historisch belang.
Oostelijk van Bosschenhoofd liggen grote oppervlakten met naald- en loofbos, die de laatste decennia voor een groot gedeelte bebouwd is voor recreatieve doeleinden. Door de gemeente Oudenbosch werd ca. 1925 het park Pagnevaart aangelegd, een natuurpark met 24 ha. bos, heide en vennen.
Opvallend is het Bosbad Hoeven, waarvan in 1956 5 betonnen bassins in gebruik genomen werden, waaronder een wedstrijdbad. Het complex, met zijn toentertijd geavanceerde zuivering en in 'levendige kleuren betegelde en beschilderde bassins' was één van de modernste in Nederland.
Te Bosschenhoofd staat naast de pastorie aan de Pastoor van Breugelstraat aan het pad naar het kerkhof een tiental beuken, aangeplant rond 1886 met een max. stamomvang van ca. 290 cm.
In het park van de Bovendonk, met een strak geometrische plattegrond, staat langs de paden een groot aantal beuken, eiken en linden, grotendeels aangeplant bij de bouw van het huidige complex in 1903-1907. Rondom het park ligt een ondiepe gracht, aan de straatzijde onderbroken door een smeedijzeren hekwerk met bakstenen pijlers.

7.10 Artefacten

Op de kruising van de St. Janstraat en de Bovenstraat staat voor een jonge linde een hardstenen waterpomp (rijksmonument) uit 1855 met inscriptie en lantaarn. De pomp wordt beschermd door een ketting, opgehangen aan vier hardstenen stoeppalen.

7.11 Overige

St. Janstraat 35 is een woonhuis met winkel. De houten pui staat op een hardstenen plint en dateert uit ca. 1875, maar het gebouw zal in de kern ouder zijn. Moleneind 58 is het voormalige café Bocht met woonhuis, gelegen aan de rand van de Hoevense Beemden. Het pand, waarvan de gevels gecementeerd zijn, heeft een ruim drinklokaal gehad en dateert uit ca. 1890. Tegen de zijgevel staan twee leilinden.

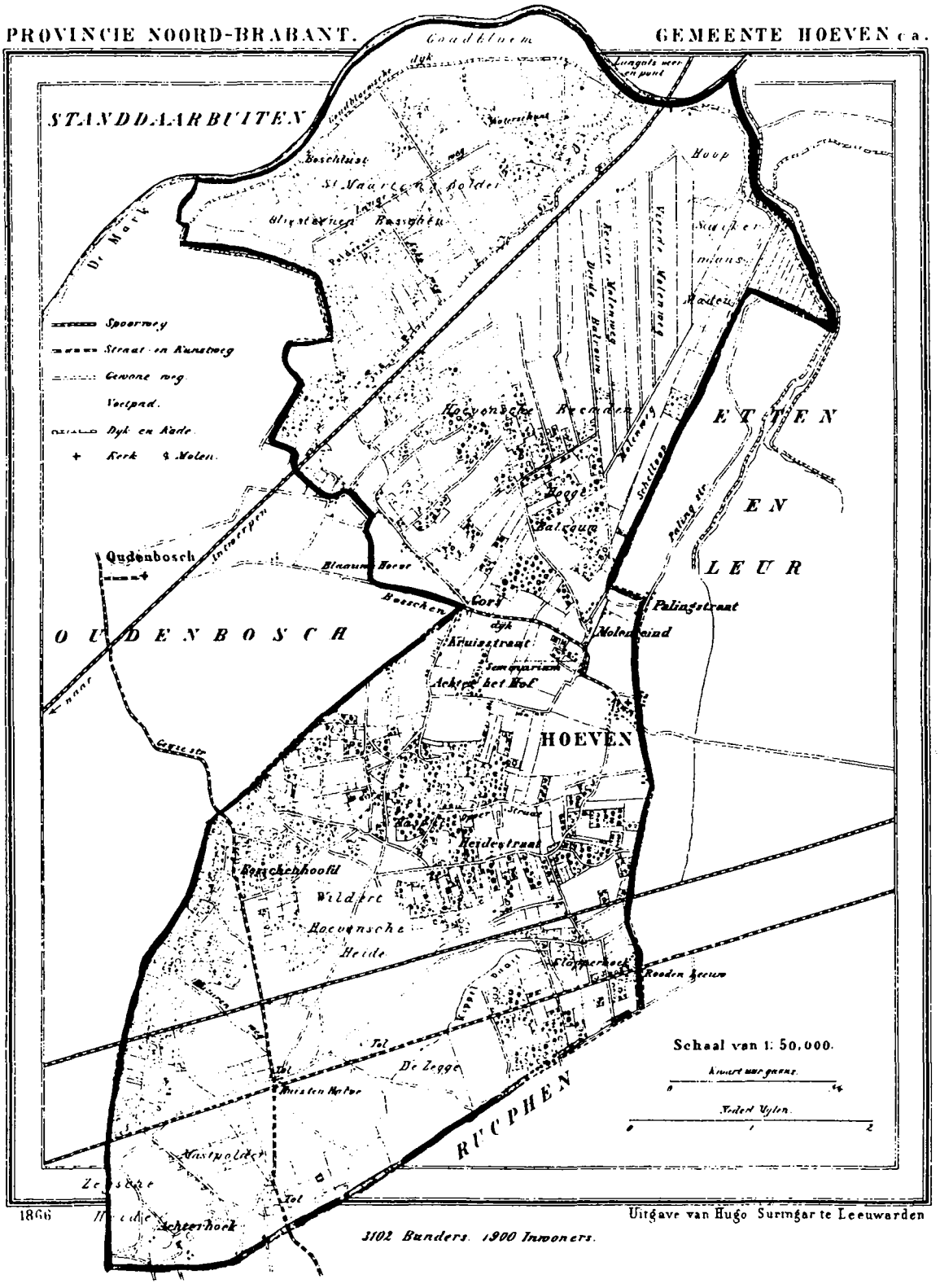

Gemeente Hoeven, toestand 1866.
Uit; J. Kuyper, Gemeenteatlas van de Provincie Noord Brabant naar officiële bronnen bewerkt. Leeuwarden, eerste uitgave 1865.

Gemeente Hoeven, topografische kaart 1:50.000, verkend 1836 en 1838-1839, gedeeltelijk bijgewerkt tot 1856.

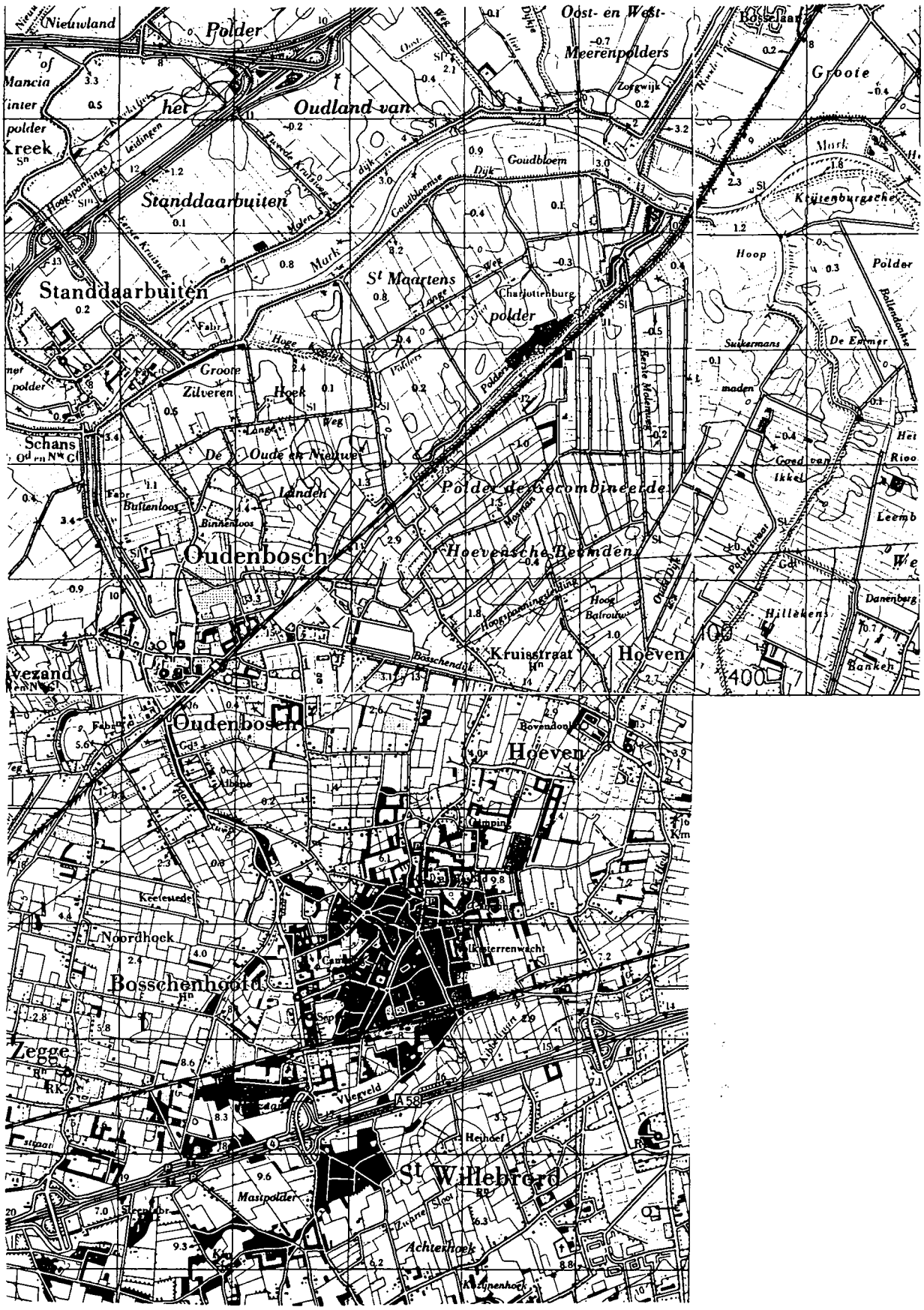

Gemeente Hoeven, topografische kaart 1:50.000, verkend 1972-1986.

8. Objectsgegevens

St. Bernardusstraat

8
Vlaamse schuur Vlaamse schuur
ca. 1870
Gevels ingevuld met nieuw metselwerk.
Opgeklampte inrijpoort, deuren naar stallen.
Schilddak, riet gedekt, overstek bij inrijpoort in hoek, opgewipt bij andere hoek.
Bij woonhuis bakstenen gevels, zadeldak grotendeels recentelijk vernieuwd.
Schuur en woonhuis vormen met erf een karakteristiek geheel. Ligging aan rand polder, in overgangsgebied zand en klei.
Documentaire waarde, van belang wegens ligging.
(Foto 1)

12
Woonhuis Woonhuis
ca. 1930
Bakstenen gevels.
Kruiskozijnen, vensters met kleine roedenverdeling. Paneeldeur met bovenlicht.
Tentdak met verbeterde Hollandse pannen.
Bakstenen tuinmuurtje.
Tuin met jonge aanplant.
Gelegen in lintbebouwing, tot stand gekomen na aanleg rondweg (zie & 4.1)
Van belang wegens ligging, straatbeeldtyperend.
(Foto 2 en 3)

14
Woonhuis Woonhuis
ca. 1930
Bakstenen gevel met trappen, afgedekt met kunststenen platen. Betonnen luifel en tevens balkon. Daaronder erker en portiek.
Paneeldeur met zij- en bovenlicht, samengestelde vensters, deels met horizontale roedenverdeling.
Plat dak en schilden opzij met tuile du Nord pannen.
Bakstenen tuinmuurtje.
Voortuin, jonge aanplant.
Van belang wegens ligging, straatbeeldtyperend.
(Foto 4)

16;18
Woonhuis Woonhuis
1930
Bakstenen gevels, opgemetselde topgevel en balustrade met pinakels.
Houten erkers tegen voorgevel. Paneeldeuren, openstaande vensters met horizontale roedenverdeling, glas-in-lood in bovenlichten.
Plat dak, schilden opzij met tuile du Nord pannen.
Bakstenen tuinmuur.
Voortuin met jonge aanplant.
Jaartalsteen in topgevel. Voor ligging zie no. 12.
Van belang wegens ligging, straatbeeldtyperend.
(Foto 5)